

O urbanizmu in arhitekturi v času socialistične družbene ureditve

Architecture and urban planing in socialist regime

Živa Deu

Fakulteta za arhitekturo UL

Povzetek

Komaj katero starejše obdobje se more meriti s hitrim razvojem grajenih struktur po drugi svetovni vojni. Starim mestnim središčem so se pridružile nove upravne in znanstveno-izobraževalne četrti, razsežne stanovanjske soseske in industrija na obrobju. Razvila se so nova in preoblikovala obstoječa turistična naselja. Kvantiteta je očitna, obseg kvalitetnih urbanih potez in arhitekturnih stvaritev pa ni dorečen, vendar razprava ni usmerjena v ocenjevanje kakovosti, ampak odgovarja na vprašanje, ali in kako je na urbani in arhitekturni razvoj vplivala tedanja socialistična organiziranost družbe. Analiza izbranih turističnih naselij in primerjava izpeljanih posegov s sodanim urbanim in arhitekturnim razvojem večjih turističnih središč zunaj naših meja odkrije, da urbane poteze in arhitekturne stvaritve niso odlika ali napaka socializma, ampak so predvsem odsev v širšem okolju razvitih idejnih gibanj, tako v umetnosti kot tudi v urbanizmu in arhitekturi.

Ključne besede socializem, arhitektura, moderna stavbna dediščina, turizem

Abstract

There is hardly any earlier period that can measure up to the fast development of built structures after WWII. The old city centers were joined by new administrative and scientific districts, vast residential neighborhoods and industry on the outskirts. New tourist resorts developed, while the existing ones were redesigned. The quantity is evident, while the scope of quality urban measures and architectural designs is not completely determined, but the discussion is not oriented towards assessing the quality, rather it answers the question of whether and how the socialist organization of society at the time influenced the urban and architectural development. The analysis of a select number of tourist resorts and the comparison of the conducted activities with the contemporary urban and architectural development of bigger tourist centers abroad reveals that the urban measures and architectural designs that today either positively distinguish or degrade numerous tourist resorts are not the merit or the fault of socialism, but are above all a reflection of ideal movements in art as well as urbanism and architecture in the broader environment.

Key Words Socialism, architecture, modern architectural heritage, tourism.

1. Uvod

Urbane in arhitekturne stvaritve so nesporno povezane s časom svojega nastanka in so odraz vsakokratnih gospodarskih, družbenih, kulturnih in socialnih razmer. V pričujočem besedilu se posvečamo vprašanju, ali urbano in arhitekturno dediščino socializma (lat. *societas*), v Sloveniji druge polovice dvajsetega stoletja (1945–91) uveljavljenega družbeno-ekonomskega in političnega sistema, določajo posebnosti (socialistični urbanizem, socialistična arhitektura, socialistični monumenti), ki s svojo izvirnostjo izražajo ali odražajo tedanje družbene odnose in dosegajo vse vrednosti za (za)varovanje (nepremična kulturna dediščina) in lahko kot take postanejo tudi predmet turističnega trženja. Tako kot turistično naselje Mamaia med Črnim morjem in sladkovodnim jezerom Siutghiol ali megalomanska Hiša republike, danes Palača ljudstva v Bukarešti. »Konec sedemdesetih let je Ceausescu pričel udejanjati svoj načrt arhitekturno preoblikovane Bukarešete. Preurediti jo je hotel tako, da bi ustrezno ponazarjala veličino romunskega komunističnega projekta. Bukarešta, ki je nekoč veljala za mali Pariz, je naenkrat postala veliko gradbišče. Ceausescu je ukazal skoraj čez noč porušiti petino starega mestnega jedra, vključno z veličastnimi cerkvami, samostani itd., ter pričel gradnjo novega socialističnega administrativnega središča: ogromne palače, široke avenije z neoba-

ročnimi vodnjaki, ob njej pa niz neoklasicističnih stanovanjskih blokov.« (Salecki, 1995, 54) V slovenskem prostoru je socialistična družbena ureditev časovno sovpadla s obdobjem povojne obnove, sprememb v socialno-ekonomskem razvoju in znanstveno-tehničnega napredka. V stoletjih izoblikovana mesta in druga naselja, vsa prilagojena naravnim razmeram in različnim pogojem razvoja, z arhitekturnimi stvaritvami cenjenih in poznanih umetnikov na eni in preprostih ljudskih genijev na drugi strani, so zato doživela velika in hitra urbanistično-arhitekturna preoblikovanja. Mesta so se skokovito razrasla, mnoga manjša in od razvojnih osi odmaknjena naselja pa so izgubila velik del svoje v preteklosti razvite vitalnosti. Nace Šumi je v razpravi o razvoju mesta Ljubljane zapisal, da se »komaj kakšno starejše obdobje more meriti z nenavadnim širjenjem mest po osvobodilni vojni« (Šumi, 1977, 31). Povečala so se na račun novo zgrajenih stanovanjskih sosesk, znanstveno-izobraževalnih središč in industrijskih območij, obstoječe grajene strukture pa so dopolnile nove upravno-politične zgradbe in veleblagovnice. Ob starih mestnih jedrih so se, delno tudi z rušenji obstoječih zazidav, razvile nove urbane in likovne osi. V Ljubljani je tak primer razširjena Titova cesta, določena z »zbranim cvetom nove arhitekture, od stanovanjskih blokov v Ferantovem vrtu (Edvard Ravnikar,

preko stavbe nekdanje Zadrugne zveze (Emil Medvešček), skupine stavb z Metalko (Edo Mihevc), Kozolcem in drugimi, pa vse do Gospodarskega razstavišča (začel Branko Simčič), arhitekture Savina Severja (Astre in Commerce) in Milana Miheliča (Konstrukta in druge)« (Šumi, 1977, 31).

Pregled urbanega in arhitekturnega razvoja v prvih letih po drugi svetovni vojni strnjeno podajata publikaciji *Zbornik oddelka za arhitekturo* (Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani) in *Urbanizem, arhitektura in konstrukcije* (Projektivni zavod Slovenije) – obe sta izšli leta 1947 in iz obeh je razvidno dvoje. Prvič, da se je »arhitekturna stroka izredno aktivno vključevala v vse povojne razprave o socialistični preobrazbi družbe in s strokovnega stališča zasledovala vse družbene spremembe« (Mihelič, 1983, 24). Drugič, da so tedaj vodilni slovenski arhitekti zelo dobro poznali tako moderna gibanja v urbanizmu in arhitekturi kot tudi hotenja vodilnih arhitektov v svetu, s katerimi so nekateri celo tesno sodelovali. Še več, leta 1951 je Jugoslavija, ne glede na tedanjo družbeno ureditev, postala polnopravna članica Mednarodne zveze arhitektov (zveza je bila ustanovljena leta 1946 v švicarski Lausanni). Pet let kasneje (1956) je Dubrovnik gostil 10. CIAM (International Congresses of Modern Architecture – Mednarodne kongrese moderne arhitekture), kjer so vodilni predstavniki stroke razpravljali o uresničevanju modernega gibanja v urbanizmu in arhitekturi. Prvo tovrstno strokovno srečanje, ki ga je s sodelovanjem osemindvajsetih uglednih evropskih arhitektov organiziral vodilni arhitekt, urbanist in arhitekturni teoretik Charles-Édouard Jeanneret-Gris, znan kot Le Corbusier, je bilo leta 1928 v Švici. Na njem so sklenili, da bodo razvili kongresno dejavnost ter preko nje širili vedenje in znanje o moderni urbani in arhitekturni teoriji, o teoriji urejanja krajine in o teoriji industrijskega oblikovanja. Zadnji kongres je bil leta 1956 na Nizozemskem, potem pa je dejavnost urbanistov in arhitektov, združenih v doktrini CIAM, postopoma zamrla. K izobraževanju arhitektov ter njihovem strokovnemu in znanstvenemu povezovanju s strokovnjaki izza meja tedanje Jugoslavije je dejavno pripomoglo tudi Društvo arhitektov Slovenije. Izpostavimo le revijo *Arhitekt*, ki jo

je društvo pričelo izdajati leta 1951 s ciljem, da strokovno javnost seznanja s sodobnimi razvojnimi tokovi na področju urbanizma in arhitekture v svetu ter z vzporednimi dogajanjmi pri nas.

Tako so bili urbanisti in arhitekti, ki so v slovenskem prostoru načrtovali urbane sisteme in zgradbe, skozi celotno socialistično obdobje dobro seznanjeni z vsemi novostmi na področju svojega delovanja. Še več, tuji modeli, ki so jih kot napredne in kakovostne preučevali, so postali vzor njihovem lastnemu načrtovanju. Tako so v monografiji Marjana Mušiča *Obnova slovenske vasi* (Mušič, 1947) predstavljeni vzorci, prevzeti po Le Corbusierjevem predlogu za prenovo podeželja (Le Corbusier, 1955), Breda Mihelič pa je v svojem delu *Urbanistični razvoj Ljubljane* (Mihelič, 1983) zapisala, da je treba iskati neposredne vzore »za povojne urbanistične in arhitekturne študije v predvojnem funkcionalističnem urbanizmu nemških dežel«, in sicer ne glede na naše popolnoma drugačne geografske, družbene in kulturne razmere. Ti dve pomembni spoznanji sta dovolj tehten argument za postavitev teze, da pod socializmom v slovenskem prostoru prenovljena obstoječa ali na novo zasnovana naselja nimajo izvirnih, »socialističnih« urbano-arhitekturnih identitet (socialistični urbanizem, socialistična arhitektura, socialistični monumenti), ampak odsevajo v širšem okolju razvita idejna gibanja, tako v umetnosti kot tudi v urbanizmu in arhitekturi.

Sl. 1: Ali imajo v času socialistične družbene ureditve prenovljena ali na novo zasnovana naselja izvirne »socialistične« urbano-arhitekturne razpoznavne značilnosti? Portorož 1972, Minutka za pešce. Vir: Špindler, B. 1972

2. Metoda dela

Pravilnost postavljene teze, domnevni odgovor na uvodoma zastavljeno vprašanje, je v nadaljevanju prispevka utemeljen z deskriptivno analizo pisnih in materialnih virov. Vzporedno s pregledom različnih znanstvenih razprav in strokovnih ocen ter razčlenitvijo v času socialistične družbene ureditve načrtovanih in predvsem izpeljanih urbanističnih potez in oblikovanih sodobnih arhitektur v slovenskem prostoru je bila izpeljana primerjava s sočasnim splošnim razvojem tovrstne dejavnosti v svetu. Njene nosilke so bile države z drugačno družbeno ureditvijo. Kot potrditev sklepa raziskave pisnih dokumentov je izpeljana aplikacija na omejen – izbran vzorec materialnih virov. Izbrani model predstavljajo turistična naselja, zgrajena po drugi svetovni vojni, torej v času socialistične družbene ureditve, in sicer: počitniško naselje Strunjan, zdravilišče Rogaška Slatina, turistično naselje Velika planina ter gostišče ob zgornji postaji pohorske vzpenjače. Izbrana turistična naselja so se razvila v različnih delih Slovenije kot popolnoma nova središča ali pa so se oblikovala kot sestavni deli že obstoječih in v preteklosti razvitih turističnih naselij. Preučevanje povojnega urbanizma in takrat zgrajenih arhitektur (vse do leta 1991) v izbranih turističnih naseljih je imelo za cilj poiskati njihovo »socialistično izvirnost«, drugačnost od tedaj uveljavljenih urbanih in arhitekturnih mednarodnih kanonov in nikakor ne oceniti njihove urbane in arhitekturne odličnosti.

3. Analiza urbanistične in arhitekturne dejavnosti v času socialističnega družbenega sistema

3.1 Socializem, socialistično naselje, socialistična arhitektura

Za nadaljnjo razpravo je pomemben odgovor na vprašanje, kakšne so značilnosti oziroma kakšno zvrst urbanizma in arhitekture orisuje pojem *socialistični* oziroma besedne zveze »socialistična mestak«, »socialistični urbanizem«, »socialistična arhitektura«, »socialistični monumenti« in »socialistični realizem«. Za začetek je zanimiva ugotovitev o pogostosti uporabe naštetih zvez v pisnih virih, ki znanstveno, strokovno ali poljudno obravnavajo področje urbanizma in arhitekture. V znanstvenih in strokovnih besedilih so našete besedne zveze uporabljene redko, izjemoma. Večinoma so uporabljene kot del opisa arhitekturnega spomenika (monumenta) ali večjega urbanističnega posega, na primer: »V socializmu so nastali tudi spomeniki, megalomanske stavbe socialistične arhitekture. Najbolj travmatičen produkt te arhitekture pa je vsekakor Ceausescujeva Hiša republike, kasneje preimenovana v Palačo ljudstva.« (Salecl, 1995, 54) Veliko pogosteje se omenjene zveze najde v poljudnih tekstih, takšnih, ki na splošno orisujejo grajene strukture v socialističnih državah, in to pogosto slabšalno, povezano s podcenjevanjem socialističnega družbenega sistema. Pregled slovenskih urbanih in arhitekturnih stvaritev iz obdobja povojne Jugoslavije odstira izjemno raznolikost, tako v urbanističnih kot tudi v arhitekturnih pristopih. Nenazadnje že samo izbrani primeri slovenske turistične gradnje tega časa (podrobneje so obravnavani v nadaljevanju) kažejo, da ni moč potegniti uravnilovke in odkriti skupnih značilnosti, s ka-

terimi bi bil lahko v našem prostoru določen »socialistični stil«, prepoznavna estetika, ki bi urbanizem in arhitekturo tega časa ločila od preteklih in poznejših obdobj. Gotovo pa lahko s pojmi socialistična arhitektura, socialistično naselje itd. označimo naselja, dele naselij in arhitekture, nastalih v času socialistične države oz. socialistične družbe, v kateri je bila uresničena »socialistična demokracija«, kar je pomenilo tudi uveljavljanje vse bolj neposrednih in učinkovitih oblik sodelovanja delovnih ljudi v upravljanju in urejanju vseh družbenih zadev. V navezavi na čas, ko je bila Slovenija socialistična država oz. je imela socialistično družbeno ureditev, so tudi uporabljene besedne zveze socialistični urbanizem, socialistična arhitektura itd.

3.2 Urbanizem in arhitektura v času socialistične družbene ureditve

V *Kroniki*, časopisu za slovensko krajevno zgodovino, iz leta 1959 beremo, da je bila v tistem času naša dežela gradbeno razgibana, kot še nikoli dotlej: »Tako potem, ko se je umiril vihar druge svetovne vojne in se je začela dvigati iz razvalin nova država, je bila potreba po obnavljanju zelo velika, pridružila pa se ji je še zahteva po novih, predvsem industrijskih in stanovanjskih objektih, ki naj bi socialistični državi omogočili samostojen razvoj.« (Miklavič, 1959, 206)

Jedro urbanistične in arhitekturne stroke takoj po vojni in tudi kasneje so bili arhitekti, s svojim delom zelo vpeti v mednarodni prostor. Močno, tudi kasneje nikoli pretrgano vez s prostorom zunaj slovenskih meja so že pred drugo svetovno ustvarili arhitekti študenti dunajske univerze: Maks Fabiani, Ivan Vurnik in Jože Plečnik. Sledili so jim drugi, recimo Edvard Ravnikar, v času socializma gotovo naš najmočnejši urbanist in arhitekt, načrtovalec, teoretik in pedagog, se je pred zaključkom študija v Plečnikovem seminarju izobraževal na Dunaju, v obdobju 1927–39 pa je bil v skupini slovenskih študentov, ki so se vključili v pariški atelje vodilnega evropskega urbanista in arhitekta ter izvornega teoretika nove moderne smeri Le Corbusiera. Gotovo sta bili široka izobrazba, ki so jo imeli mnogi po drugi svetovni vojni delujoči arhitekti in kasneje njihovi učenci, ter svojevrstna združitev vplivov od Plečnika do Le Corbusiera nadvse dragoceni.

Arhitekti in urbanisti so imeli tako plodna izhodišča za zahtevne naloge, ki so jih delovno združeni v številne projektivne ateljeje in inštitute kakovostno izpeljali, obenem pa so svoje znanje izkoristili tudi za vse priložnosti tedanjega časa. V uvodniku publikacije *Arhitektura – urbanizem – konstrukcije* iz leta 1948 je vodilni mož Projektivnega zavoda Ljudske republike Slovenije Domicijan Serajnik zapisal: »V zavezi, da nam je sedaj po osvoboditvi dana redka priložnost v zgodovini, ki nam omogoča uresničevati velike arhitektonske načrte in dela takih izmer, kakršna so doslej izvrševali pri nas samo inozemski strokovnjaki, in oboroženi z izkušnjami, ki smo jih imeli, ter oplojeni s pridobitvami narodnoosvobodilne borbe, smo se arhitekti složno in brez bojzani lotili velikih in zahtevnih nalog.« (Bernik, 2004, 101). Poleg revije za arhitekturo, urbanizem in oblikovanje izdelkov *Arhitekt* razkrivajo vpetost slovenskih urba-

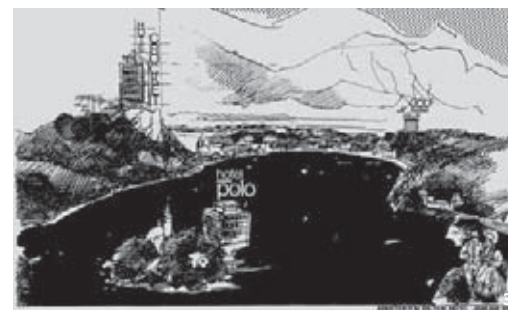
Sl. 2: Nove stanovanjske soseske, domišljeno oblikovane za humano bivanje, so primerljive s sočasno oblikovanimi arhitekturami v drugih deželah, ki niso imele socialistične družbene ureditve. Vir: Mercina, A. 2006

nistov in arhitektov v sodobno strokovno in znanstveno gibanje na področju gradnje mest in oblikovanja stavb izven s socializmom zaznamovanega prostora tudi drugi pisni viri in literatura (Mušič, 1963; Rotar, 1981; Mihelič, 1983; Gostl, 1996; Tepina, 1996; Bernik, 2004; Mercina, 2006 in drugi). Svoje vedenje ter načrtovana in izvedena dela so predstavljali v tujih revijah, sodelovali so na strokovnih srečanjih, konferencah in natečajih. Že leta 1953, v sklepnem obdobju bolj toge administrativne in centralizirane oblike projektantskega dela, pogojenega s prvim povojnim petletnim planom, ko je bila praktično vsa gradbena in projektantska dejavnost usmerjena na ključne točke obnove in industrijske izgradnje, je Edvard Ravnikar – tedaj že profesor na Fakulteti za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo – sodeloval na mednarodnem natečaju za regulacijo finskega otoka Ruissalo. Njegov projekt je strokovna komisija uvrstila na visoko tretje mesto. Odličnost posameznih del in tudi njihova popolna primerljivost z rešitvami iz nesocialističnih držav pa nista bili pogojeni samo z odprtostjo slovenskega prostora (ta je sicer posameznikom omogočala visoko kakovosten strokovni in znanstveni razvoj), ampak so vplivali tudi drugi dejavniki. Med njimi sta pomembna dva. Prvič, organiziranost družbe ter sama organizacija dela urbanistov in arhitektov, ki je od leta 1953 dalje temeljila na popolni delovni samostojnosti ob neposrednem stiku s stvarnostjo in z odgovornostjo pri realizaciji zamisli. Zapisanemu v podporo je tale navedek: »M. Tafuri trdi, da je temeljno razreševanje arhitekturnih problemov nemogoče, dokler se arhitektura ne reši jarma kapitalistične ideologije, ki omogoča materializacije tistim idejam, brez katerih se kapitalizem ne bi mogel več razvijati.« (Hrausky, 1980, 21) Drugič, urbanisti in arhitekti, ki so se v slovenskem prostoru poglobljali v urbanistične in arhitekturne probleme, so načrtovali mesta in zgradbe za človeka in za njegove potrebe z odlikami prostorske prilagojenosti, funkcionalne ustreznosti in lepote. Vse to v sozvočju z oblikovanimi načeli moderne-

ga urbanizma in arhitekture, kar vzorčno razkriva urbanistični načrt za Novo Gorico, ki ga je v letih 1947–9 izdelal Edvard Ravnikar. Zasnova mesta z domišljeno razporejenimi dejavnostmi in oblikovano osrednjo osjo ter glavnim trgom ob njej je neposredno povezana s tradicijo modernistične arhitekture in urbanizma. Jasno se navezuje na ideje in oblike, kot so jih razvili Le Corbusier (*la ville verte*, *la ville radieuse*), Bauhaus in drugi. Na drugi strani pa sta racionalnost in funkcionalnost nove mestne zasnove temeljili na organizaciji socialistične družbe in bivanja v njej. Za zagotovitev »socialističnega življenja« je moral arhitekt načrtovati mesto, ki meščanom omogoča visoko kakovost bivanja, pri tem pa razrešiti vprašanja razmestitve, narave in razsežnosti proizvodnje, načine in oblike bivanja, vzgoje in izobraževanja, zagotavljanja kulturnih potreb prebivalstva itd. Načrt torej ne priznava nobenih razlik med socializmom in modernizmom. Narobe, izhaja neposredno iz idej modernistične arhitekture, iz njenega prepričanja, da obstaja vzporednica med novimi urbani in arhitekturnimi oblikami ter novo – moderno – družbeno organizacijo. Ugotovitev velja za vsa nova slovenska mesta in njihove nove dele (Velenje, Portorož, ...).

Primerljivost domačih del z najuspešnejšimi tujimi urbanističnimi in arhitekturnimi rešitvami ter posledična odsotnost izvirnega in določljivega »socialističnega« izraza sta tesno povezani s skupnimi programskimi in idejnimi izhodišči. Programska in idejna izhodišča sodobnega urbanizma in arhitekture iz držav demokratične družbene ureditve ter cilje »socialističnega« urejanja mest in načrtovanja objektov iz takratne naše države lahko strnemo v naslednje postavke:

- Negacija celotne formalne in tehnične dediščine preteklosti. Radikalna prekinitvev z obstoječim je bila povezana z vizijo idealno urejenih zgradb, mest in držav, ki so zgrajene kot popolno delujoč stroj iz točke nič. »Zakaj pa ne [...] deželo mladih bauhausov-

Sl. 3: Bled. Podedovane strukture so zaradi spomina na nekakovostno preteklost nezaželene in se umikajo novemu, pogosto utopičnemu. Vir: Naslovnici AB iz leta 1972 (št. 43) in 1973 (št. 10)

Sl. 4: Arhitekturne rešitve odslkavajo sočasne dosežke v znanosti in tehniki. Foto: Ž. Deu

cev, Nemčijo je vojna strla, Versailles pa ponižal; gospodarstvo se je sesulo v prah. Ruševine, kadeče razvaline – začeti iz nič! Za mlade je bila to sijajna zamisel. Začeti iz nič se ni nanašalo na nič manj kot na ponovno stvarjenje sveta.« (Wolfe, 1981, 10) V Franciji, kjer je v istem času razglašal svoje zamisli in projekte Le Corbusier, poznamo takšne soseske v približno dvesto velikih naseljih. Tedanji arhitekti so imeli Le Corbusiera za novega Vitruvija in njegovo *Atensko listino* za evangelij. Mojster je že v zgodnjih letih dvajsetega stoletja želel podreti del središča Pariza in tam zgraditi idealno mesto, sestavljeno iz nebotičnikov, povezanih z mostovi, pod katerimi bi bili krasni vrtovi.

- Humanizacija bivanja. V imenu socialnega miru in napredka je bila razvita ideologija zdravega bivanja, kar je spodbudilo študije in razvoj novih bivalnih standardov (*Weissenhof Werkbund*) in nadalje velikih internacionalno zasnovanih delavskih sosesk (Le Corbusier, Mies van de Rohe, Bruno Tauta, Walter Gropius itd.). Tako velike soseske betonskih blokov, s katerimi so v socialističnih državah želeli spodbuditi rojstvo novega človeka (*homo sovieticus* ali *homo siensis*), niso njihove razpoznavne določilnice, ampak so rezultat širše in splošno uveljavljenih pojmovanj v urbanizmu in arhitekturi. Tudi slovenski arhitekt Ilija Arnavtović (po njegovih načrtih so zgradili številne stanovanjske objekte in soseske) je ocenjen kot arhitekt socialnega poslanstva, kot predstavnik »tiste generacije slovenskih arhitektov, ki je razumela svoje delo kot sredstvo za doseganje socialnih idealov, včasih utopij« (Vodopivec, 2006, 7).

- Iskanje poti k novemu in ustvarjanju novega z dosežki znanosti, tehnologij in sodobnih gradbenih metod. Inženirska arhitektura, arhitekturni funkcionalizem, purizem, organske tendence (Velde, Perret, Loos, Gropius, Wright, Aalto) so zaznamovali tudi slovensko arhitekturo socialističnega časa. Prepoznavni so po razumni uporabi materialov, preišljeni tlorisni organizaciji in posebnih detajlih pri oblogah površin ter spajanju konstrukcij. Le-te so bili arhitekti po eni strani prisiljeni izumljati zaradi pomanjkanja gotovih gradbenih izdelkov, po drugi pa so pomenili nadaljevanje obrtništva, ki ga je v šolo vpeljal Plečnik.

4. Sklep s pregledom izbranih turističnih naselij

Sklenemo lahko, da v slovenskem prostoru nikakor ne moremo govoriti o enotnem urbanem in arhitekturnem izrazu. Še manj o etiketi, s katero bi dela do-

ločili za izvorno »socialistična«. Slovensko povojno arhitekturo zaznamujejo zlasti poteze, ki izhajajo iz širše evropske ideje modernega mesta in zgradb, ki naj jih odlikuje smotrnost, uporabnost in lepota. Predstavitev domačih turističnih krajev z odkruški v strokovni literaturi že objavljenih ocen jasno kaže, da je pestrost izvedenih del posledica individualnih pristopov tedanjih ustvarjalcev. Skozi njih se na eni strani zrcalijo razlike v sprejemanju na novo opredeljenega urbanega in arhitekturnega bistva, ki ga je podčrtala moderna, na drugi pa tudi razlike v občutljivosti do že izoblikovanega prostora, do domače tradicije in razvite urbanistične ter arhitekturne kulture. Odbiranje kakovostnega urbanizma in arhitekture socialističnega časa, tistih stvaritev, ki jih velja kot del urbane in arhitekturne zgodovine varovati ali jih celo v turizmu promovirati kot vzore pozitivne oziroma negativne prakse, zahteva preišljen interdisciplinarni dogovor in strokovno presojo velikih odgovornosti.

4.1 Strunjan (1959–60)

Naselje bungalovov v Strunjanu uvrščamo med najbolj uspele primere regionalne in hkrati avtorsko prepoznavne arhitekture v Sloveniji. Domišljeno oblikovan kompleks se odlično prilagaja naravnim in kulturnim danostim. Osnova urbanistične ureditve je spalna enota v obliki črke L. Z zrcaljenjem in ortogonalno mozaično kompozicijo osnovnih enot dobimo sistem neformalnih zalivov. Merilo volumnov je prilagojeno človeku, objekti s svojo višino dosegajo višino borovcev v neposredni okolici. Vidna podoba objektov spleta tradicionalne elemente s sodobnimi; barvni odtenki stavbnega ovoja so preišljeno odbrani, tako da v sencah borovcev ustvarjajo v kombinaciji z razgibano kompozicijo volumnov vzdušje naključnega.

4.2 Rogaška Slatina (1962)

Rogaška Slatina se je na raven visoko kakovostnega turističnega kompleksa povzpela v drugi polovici 19. stoletja. Kakovost urbanistične zasnove in posameznih arhitektur je bila strokovno dokazana, a v času socialističnega razvoja turizma zaradi nespoštovanja stavbne dediščine degradirana. Vrednost celote je danes znižana navkljub moderni arhitekturni zasnovi, likovni podobi in izboljšani uporabnosti z na novo razvitim zdraviliškim programom. »Leta 1962 postavljena nova stolpnica hidroterapije je tipičen primer, kako neka nasilno izbrana lokacija s pustim, utilitarnim in nedomiselnim oblikovanjem v veduti razvednoti ne le celotni koncept historične aglomeracije, marveč tudi njene posamične, v merah skromnejše, a oblikovno subtilnejše arhitekture.« (Stopar, 1979, 27)

4.3 Velika planina (1960)

Arhitekt, alpinist in dober poznavalec kulturne krajine je videl vizijo razvoja občasnega pastirskega naselja v drugačnosti od takrat ustaljene prakse hitrega razvoja turističnih naselij. Prepričal je investitorje, da na Veliko planino ne sodijo hoteli, kakršne so v istem času gradili na Pokljuki in Voglu. Izdelal je urbanistični program, s katerim je zavaroval obstoječa selišča pastirjev in povezano z njimi oblikoval novo turistično naselje. Pri snovanju projekta se je naslo-

nil na dobre izkušnje prednikov, ki so odvisni od sebe in lastne iznajdljivosti ter z izjemno voljo po preživetju v tem zahtevnem planinskem okolju postavljali bivališča zase in za živino.

4.4 Mariborsko Pohorje (1957)

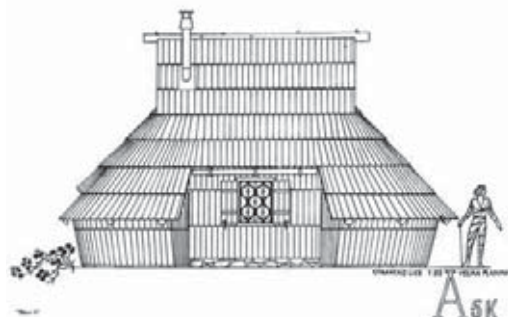
Zahtevna povezava naprav vzpenjače in gostišča je izpeljana v merilu človeka in z občutljivim odnosom do prostora. Čeprav so gostišča in naprave vzpenjače med seboj povezani, je različnost uporabnosti vidna v zunanji podobi. »Višinsko in tlorisno členjene mase so povezane z neprekinjenimi strešinami, ki ob stekleni steni kavarne in restavracije dobijo svojstvene arhitektonske poudarke. Težnja po oblikovanju prijaznih ambientov je narekovala izdatno uporabo toplih lesov pri oblogah sten in stropov: smreka, bor, jesen, parjena bukev, parjena hruška.« (Humeck, 1963. 14)

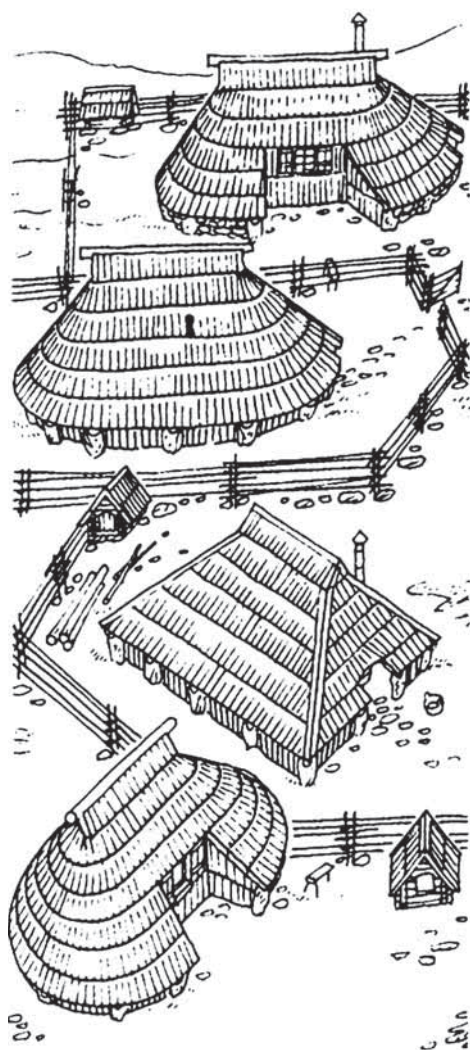
Sl. 5: Strunjan. Foto: Ž. Deu

Sl. 6: Rogaška Slatina. Vir: Stopar, I., 1979

Sl. 7: Velika planina. Foto: Ž. Deu

Sl. 8: Zgornja postaja vzpenjače, turistično središče mariborsko Pohorje. Vir: Humeč, L., 1963

Literatura in viri

Bernik, S., *Slovenska arhitektura XX. stoletja*, Mestna galerija, Ljubljana 2004.
 Boesiger, W., *Le Corbusier : Oeuvre complete 1938–1946*, Edition Gisberger, Zürich 1955.
 Göstl, P., *Srečanja s stavbarji*, Didakta, Radovljica 1996.
 Hrauský, A., Robert Krier v Ljubljani, v: Koželj, J. (ur.), *AB*, št. 48/49 Društvo arhitektov Ljubljana, Ljubljana 1980, str. 21–3.
 Humeč, L., Gostišče ob zgornji postaji pohorske vzpenjače, v: Lajovic, J. (ur.), *Arhitekti*, revija za arhitekturo, urbanizem in oblikovanje, Zveza arhitektov Slovenije, Ljubljana 1963, str. 9–16.
 Ivanšek, I. (ur.), *Problemi arhitekture in urbanizma LRS*, Arhitekturna sekcija inženirjev in tehnikov LR Slovenije, Ljubljana 1950.
 Mercina, A., *Arhitekt Ilija Arnavtovič. Socializem v slovenski arhitekturi*, Vihranik, Ljubljana 2006.
 Mihelič, B., *Urbanistični razvoj Ljubljane*, Partizanska knjiga, Ljubljana 1983.
 Miklavčič, Z., *Kronika*, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, VII. letnik, zvezek 3, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za krajevno zgodovino, Ljubljana 1959.
 Mušič, M., *Arhitektura in čas*, Založba Obzorja, Maribor 1963.
 Mušič, M., *Obnova slovenske vasi*, Družba Sv. Mohorja, Celje 1947.

Mušič, V., *Urbanizem – bajke in resničnost*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1980.
 Rotar, B., *Pomeni prostora (Ideologije v urbanizmu in arhitekturi)*, Delavska enotnost, Ljubljana 1981.
 Salecl, R., Institucija in identiteta, v: Zupančič, A. (ur.), *Problemi* 6/1995, letnik XXXIII, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana 1995, str. 45–59.
 Stopar, I., Rogaška v luči spomeniškega varstva, v: Koželj, J. (ur.), *AB*, št. 43, Društvo arhitektov Ljubljana, Ljubljana 1979, str. 27.
 Špindler, B., AR. Hip ta hipa aktualna arhitektura, v: Špindler, B. (ur.), *AB*, št. 6/7, Društvo arhitektov Ljubljana, Ljubljana 1972, str. 15.
 Špindler, B., naslovnica, v: Špindler, B. (ur.), *AB*, št. 10, Društvo arhitektov Ljubljana, Ljubljana 1973.
 Šumi, N., *Ljubljana*, Delavska enotnost, Ljubljana 1977.
 Vodopivec, A., *Vprašanja umetnosti gradnje*, HAC VIA, Ptuj 1991.
 Vodopivec, A., Uvod, v: Mercina, A., *Arhitekt Ilija Arnavtovič. Socializem v slovenski arhitekturi*, Vihranik, Ljubljana 2006.
 Tepina, M., *Prostor in čas urbanizma in Ljubljane urbane*, ČZP Enotnost, Ljubljana 1996.
 Wolf, T., *From Bauhaus to our House*, Farrar, Straus & Giroux, New York 1981.